

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2026.5.12p>
УДК 340.12:159.9:34(477)(091)



Володимир Олександрович ПАВЛОВ
старший викладач, Київський університет права НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3319-9015>
e-mail: pavlovvova333@gmail.com



Олена Миколаївна РОМАНОВА
к.і.н., доцент, зав. кафедри, Київський університет права НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7634-3438>
e-mail: helenaromanova21@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ В ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

У статті проаналізовано психологічні аспекти формування правосвідомості в історії держави і права України. Правосвідомість розглянуто як психолого-правовий феномен, що поєднує когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти. Показано, що її розвиток зумовлювався національною ментальністю, історичною пам'яттю, звичаєво-правовими традиціями, рівнем довіри до держави та досвідом боротьби за свободу. Простежено еволюцію правосвідомості від Київської Русі й козацької доби до імперського, радянського та сучасного європейсько-демократичного етапу.

Ключові слова: правосвідомість, історія держави і права України, правова культура, правова ментальність, психологія, історична пам'ять, правовий нігілізм

Стаття надійшла 20.04.2026

Статтю прийнято 27.04.2026

Статтю опубліковано 15.05.2026

ВСТУП

Сучасне українське суспільство переживає глибокі трансформації, пов'язані одночасно з європейським цивілізаційним вибором, воєнними випробуваннями, кризою безпеки, посиленням громадянської суб'єктності та загостренням запиту на справедливість. У цих умовах право дедалі частіше сприймається не лише як система офіційних норм, а як спосіб організації колективного життя, гарантування гідності, свободи, відповідальності й довіри. Однак реальне функціонування права залежить не тільки від змісту законів або ефективності інституцій, а й від того, як саме право переживається, осмислюється і внутрішньо приймається людьми. Саме тому проблема правосвідомості набуває особливої ваги.

У традиційних історико-правових дослідженнях увагу переважно зосереджено на еволюції державних форм, нормативних актів, інститутів влади та джерел права. Такий підхід є необхідним, але недостатнім, якщо йдеться про пояснення того, чому в одні історичні періоди норми права ставали внутрішньо легітимними, а в інші – сприймалися як зовнішній примус або формальність. Історія права – це не лише історія норм та установ, а й історія ставлення до права, довіри або недовіри до нього, історія масових психологічних установок стосовно законності, справедливості, свободи, обов'язку, відповідальності.

Для України ця проблема має особливий характер. Українська правосвідомість формувалася в умовах тривалої бездержавності, співіснування різних правових традицій, колоніального тиску, соціальних травм, політичних репресій, а також досвіду самоорганізації, самоврядування і боротьби за свободу. Тому її неможна пояснити лише через формальну логіку розвитку законодавства. Необхідне залучення психологічної оптики, яка дає змогу побачити, як історична пам'ять, ментальні архетипи, колективні емоції, травматичний досвід, довіра до інституцій та моральні уявлення суспільства впливають на сприйняття права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Впродовж останніх років в українському науковому просторі з'явилася низка праць, які дають змогу наново осмислити правосвідомість як багатовимірний феномен. Я. Богів розглядає правосвідомість як одну з основ побудови правової держави, підкреслюючи, що вона виявляється не лише у знанні норм, а й у правових ідеях, почуттях, оцінках та установках [2]. О. Базаєв аналізує правосвідомість як філософсько-правову категорію і показує, що її сучасне розуміння неможливе без урахування психологічного й соціального виміру [1]. В. Сушкова та А. Пазич наголошують на зв'язку правосвідомості з демократичністю суспільства, рівнем ціннісної зрілості та правової культури [18].

Важливий внесок у розроблення проблеми зроблено працями, присвяченими правовій ментальності, правовій традиції та історико-культурним чинникам правового розвитку. А. Іванов обґрунтовує, що українська правова ментальність є тривало сформованим способом колективного переживання права, що не зводиться до формального знання норм [6]. М. Шевчук підкреслює роль правової традиції та правової культури як основи національно-патріотичного і громадянського виховання [20]. І. Криховецький демонструє, як громадські й просвітницькі інституції впливали на формування національної правосвідомості у першій половині ХХ ст. [8]. М. Луцький акцентує на значенні історико-правової традиції у сучасному правотворчому процесі України [10].

Окремий блок становлять дослідження правової культури, національно-правових цінностей, довіри до інституцій та правового нігілізму. О. Піголенко аналізує чинники розвитку правової культури України, звертаючи увагу на їхній аксіологічний і світоглядний характер [13]. А. Міщенко досліджує довіру громадян до державних інституцій як чинник легітимності в умовах війни, що є важливим і для розуміння сучасних змін пра-

восвідомості [11]. Д. Стрілко, Р. Сухацький, Н. Вахнюк і П. Бородайко розкривають природу правового нігілізму, його суб'єктів, соціально-психологічні наслідки та можливі шляхи подолання [3; 4; 16; 17]. В. Тимошенко звертається до деформованої правосвідомості як передумови протиправної поведінки [19].

Попри наявність зазначених праць, психологічні аспекти формування правосвідомості саме в історії держави і права України ще не стали предметом цілісного міждисциплінарного узагальнення. У цьому й полягає наукова ніша даного дослідження.

МЕТА роботи – виявлення психологічних аспектів і чинників формування правосвідомості в історії держави і права України та простеження історичної еволюції психологічних установок стосовно права в різні періоди української державності.

Для досягнення поставленої мети у статті передбачено вирішення таких завдань:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння правосвідомості як складного психологічного та правового феномена.

2. Визначити психологічні чинники формування правосвідомості та простежити їхній вплив на її розвиток у різні історичні періоди державності України.

3. Обґрунтувати значення психологічного підходу для пояснення трансформацій правосвідомості, деформацій правового сприйняття та формування сучасної правової культури українського суспільства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріалами дослідження стали сучасні наукові публікації з історії держави і права України, філософії права, юридичної психології, соціальної психології та правової культурології, в яких аналізуються правосвідомість, правова ментальність, правова культура, історична пам'ять, довіра до державних інституцій і правовий нігілізм. Дослідження виконано послідовно: спочатку здійснено теоретичне уточнення змісту поняття правосвідомості, далі виокремлено її психологічні компоненти та чинники, після чого простежено їх прояв у різні історичні періоди українського державотворення.

У статті застосовано комплекс загальнонаукових і спеціально-наукових методів. Історико-правовий метод дав змогу простежити еволюцію правосвідомості у зв'язку зі змінами форм державності, джерел права та політичних режимів. Системний метод застосовано для аналізу правосвідомості як цілісного феномена, що поєднує когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий виміри. Структурно-функціональний підхід дав змогу з'ясувати роль окремих психологічних чинників у формуванні ставлення до права. Герменевтичний метод застосовано для інтерпретації наукових текстів і правових традицій у їхньому культурно-історичному контексті. Порівняльний метод допоміг виявити відмінності між історичними типами правосвідомості в різні епохи. Міждисциплінарний підхід забезпечив інтеграцію положень історії держави і права, юридичної психології, філософії права, соціальної психології та правової культурології.

РЕЗУЛЬТАТИ

Правосвідомість доцільно розуміти як складний психолого-правовий феномен, в якому поєднуються знання про право, емоційно-оцінне ставлення до нього та го-

товність діяти відповідно до правових норм або всупереч їм. Таке розуміння дає їм змогу вийти за межі суто нормативного бачення. Якщо право наявне як зовнішня система правил, то правосвідомість є внутрішнім способом його переживання. Саме вона визначає, чи буде норма визнана справедливою, чи викликати довіру, чи стане підставою для самоконтролю та відповідальної поведінки [13].

У структурі правосвідомості можна виокремити три взаємопов'язані компоненти. Когнітивний компонент охоплює знання про право, уявлення про законність, розуміння прав і обов'язків, правових процедур та інституцій. Емоційно-ціннісний компонент включає довіру або недовіру до права, почуття справедливості чи несправедливості, моральну підтримку або відторгнення правових норм, переживання гідності, свободи, відповідальності, безпеки. Поведінковий компонент відображає готовність дотримуватися закону, відстоювати свої права, брати участь у правомірних формах соціальної активності або, навпаки, демонструвати байдужість, обхід закону, толерантність до правопорушення. Саме така триєдина структура дає змогу розглядати правосвідомість як явище, що водночас належить і до правової, і до психологічної реальності [1; 2].

Психологічні чинники формування правосвідомості мають історичний характер. Вони не виникають миттєво, а накопичуються в колективному досвіді суспільства. До найважливіших з них належать національна ментальність, історична пам'ять, звичаєво-правова традиція, рівень довіри до інституцій, досвід свободи або підпорядкування, а також колективні травми. Національна ментальність у цьому контексті є не набором абстрактних рис, а відносно стійким способом сприйняття влади, справедливості, примусу, порядку, свободи та спільного блага. В українському випадку правова ментальність формувалася під впливом поєднання індивідуалістичних і громадівських начал, поваги до свободи, сильного морального чуття та водночас недовіри до надмірно централізованої влади [5; 6].

Важливим чинником є історична пам'ять. Правосвідомість не твориться лише школою або державою; вона значно успадковується через колективні уявлення про справедливість і несправедливість, про «свій» і «чужий» закон, про легітимну й нелегітимну владу. Там, де історична пам'ять містить досвід самоврядування, опору примусу, боротьби за гідність і свободу, формується більш виразна чутливість до порушення прав. Там, де історичний досвід пов'язано з репресіями, страхом, політичним насильством, підміною права ідеологією, може зміцнюватися правовий песимізм, недовіра або схильність сприймати право як інструмент сильного. У сучасних умовах війни пам'ять стає не лише культурним ресурсом, а й механізмом мобілізації, солідарності та моральної легітимації правових вимог суспільства [7].

Не менш значущою є традиція звичаєвого права. Для українського історичного розвитку характерно те, що право тривалий час було не тільки у формі державних приписів, а й у формі звичаю, громадського визнання, моральної авторитету спільноти. Це означає, що для української правосвідомості типово оцінювати норму не лише за формальною чинністю, а й за її моральною справедливістю та відповідністю уявленням громади про належне. Саме звідси походить стійка орієнтація на

«правду» як морально-правову категорію, що часто сприймається не менш важливою, ніж «закон» у його формальному значенні.

У добу Київської Русі психологічні підвалини правосвідомості формувалися в умовах, коли правові, моральні та релігійні норми ще не було різко відмежовано одна від одної. Право функціонувало не тільки як наказ державної влади, а як усталений порядок життя, підтримуваний авторитетом звичаю, громади, роду, християнської етики та уявлень про справедливу відплату. Така модель не передбачала абстрактного ставлення до права; право переживалося як частина морально впорядкованого світу. Це зумовлювало високу роль колективного оцінювання, громадської думки, репутації, почуття честі та сорому. Руська правда, виростаючи на ґрунті звичаєвого права, відображала не лише юридичні норми, а й певний психологічний тип правового сприйняття, в якому покарання пов'язувалося з відновленням порушеної рівноваги, а не тільки з каральною функцією держави [12].

Литовсько-польська доба та поширення магдебурзького права у містах України стали важливим етапом диференціації правосвідомості. З одного боку, посилилася роль писаного права, процедурності, статусних відмінностей, судового врегулювання. З іншого боку, звичаєва основа суспільного життя не зникла, а продовжувала співіснувати з офіційними правовими формами. Це сприяло формуванню складнішого типу правосвідомості, в якому поряд з повагою до правового порядку зберігалася установка на моральне коригування формального закону. Уже в цей період можна простежити одну з характерних рис українського сприйняття права: легітимним визнається не будь-який припис влади, а той, що не суперечить уявленню про справедливість, звичай і гідність.

Особливо виразно психологічні засади української правосвідомості виявилися в козацьку добу. Самоврядні практики, виборність, військова демократія, культ свободи, братерства й особистої честі сформували уявлення про право як про простір колективної участі, а не лише одностороннього владного наказу. Козацький правовий світ засновано на поєднанні звичаю, військової дисципліни, релігійно-моральних норм і громадського контролю. Це породжувало специфічну психологічну модель: право визнається тоді, коли воно сприймається як «своє», вироблене спільною, пов'язане з честю, гідністю, вірністю й відповідальністю перед товариством. Саме козацька доба зміцнила в українській правосвідомості уявлення про свободу не як анархічну всюдозволеність, а як поєднання автономії та обов'язку перед громадою. Ця традиція надалі стала одним із культурно-психологічних джерел модерного уявлення про права, самоврядування і громадянську участь [10; 12].

Водночас наступні імперські періоди стали часом значних деформацій правосвідомості. Коли право дедалі більше асоціювалося з чужою адміністративною волею, централізованим контролем, бюрократичним примусом та обмеженням місцевих традицій, у масовій свідомості посилювався розрив між формальною законністю й внутрішнім почуттям справедливості. У психологічному сенсі це означало закріплення амбівалентного ставлення до права. З одного боку, право визнавалося як неминуча зовнішня сила, а з іншого – воно переставало сприйматися як власна цінність і морально

виправданий порядок. Так формується ґрунт для правового відчуження, коли людина навчається не жити в праві, а пристосовуватися до нього, обходити його або шукати паралельні неформальні механізми регуляції. Для українського історичного досвіду така подвійність стала доволі тривалою.

Ще глибших деформацій правосвідомість зазнала в радянський період. Радянська правова система декларувала ідею законності, однак фактично право було підпорядковане політичній доцільності, ідеології та інтересам держави. В таких умовах право втрачало самостійну цінність як простір свободи й гарантій. Психологічно це породжувало кілька наслідків. По-перше, формувалася стійкий розрив між офіційним і неофіційним: одне говорилося публічно, інше вважалося реальним у повсякденності. По-друге, посилювалися страх, конформізм, звичка до мовчазного пристосування. По-третє, закріплювалася недовіра до інституцій, адже закон асоціювався не із захистом, а з контролем і санкцією. По-четверте, виникало те, що сьогодні позначається як деформована правосвідомість і правовий нігілізм: право перестає викликати повагу як морально обов'язковий порядок, натомість сприймається як формальність або інструмент сильнішого [16; 19].

Правовий нігілізм в українському контексті неможна тлумачити лише як індивідуальну правову неграмотність. Це явище має глибокі історичні й психологічні корені. Воно виникає там, де суспільство тривалий час не має досвіду справедливої правової державності, де закон не збігається з правдою, а інституції не викликають довіри. За таких умов право сприймається як щось зовнішнє, ситуативне, неавтентичне. Людина може знати норму, але не вважати її внутрішньо зобов'язувальною. У цьому полягає одна з найнебезпечніших рис деформованої правосвідомості: вона руйнує не лише правовий порядок, а й моральну основу суспільної взаємодії. Сучасні українські автори слушно пов'язують правовий нігілізм з кризою довіри, байдужістю до закону, зниженням авторитету суду й державних інституцій, а також із практиками виправдання неправомірної поведінки в повсякденному житті [3; 4; 17].

Період незалежності України започаткував нову фазу розвитку правосвідомості. Відновлення державності, конституційне оформлення прав і свобод, розвиток громадянського суспільства, поступова європеїзація правової системи створили підстави для переорієнтації суспільства з моделі підданства на модель громадянської участі. Проте зміни у правосвідомості відбуваються значно повільніше, ніж нормативні реформи. У суспільній психології продовжували зберігатися залишки патерналістських очікувань, інституційної недовіри, звички до неформальних практик, скепсису стосовно рівності всіх перед законом. Саме тому правові реформи в Україні неодноразово стикалися з проблемою недостатнього внутрішнього прийняття – як на рівні населення, так і на рівні інституційної культури.

Водночас незалежна Україна стала простором поступового повернення історико-правової пам'яті. У суспільному дискурсі знову набули ваги ідеї місцевого самоврядування, громадянської відповідальності, людської гідності, національно-правової традиції. Це означало не просто «відродження минулого», а психологічне відновлення зв'язку між історичною пам'яттю і сучасним

праворозумінням. У цьому контексті правосвідомість починає виконувати не тільки регулятивну, а й ідентифікаційну функцію: право сприймається як частина власного цивілізаційного вибору, засіб самозбереження політичної нації, гарантія гідності та свободи [14; 20].

Сучасний етап, особливо в умовах повномасштабної війни, характеризується складною, але дуже показовою трансформацією правосвідомості. З одного боку, війна загострює чутливість до права, оскільки ставить у центр питання справедливості, відповідальності, захисту, людської гідності, міжнародної легітимності, прав людини, воєнних злочинів, колективної безпеки. З іншого боку, війна підсилює емоційне навантаження, тривожність, втому, нетерпимість до інституційної слабкості, підвищує ризики поляризації та правової радикалізації. У такій ситуації особливого значення набуває не формальна присутність правових норм, а довіра до тих інституцій, які уособлюють державу, захист і справедливість.

Дослідження сучасної довіри до інституцій показують, що в умовах війни легітимність держави значно пов'язується з інституціями, які безпосередньо забезпечують безпеку, опір агресії та суспільну солідарність, тоді як ставлення до інших структур залишається неоднорідним [11]. Це має прямий зв'язок із правосвідомістю. Довіра стає психологічним містком між нормою і її внутрішнім прийняттям. Якщо право спирається на інституції, яким не довіряють, воно сприймається як слабе, вибіркоче або декларативне. Якщо ж інституції демонструють дієвість, відповідальність і моральну переконливість, суспільство значно охочіше інтегрує правові норми у власну поведінку.

У сучасній Україні простежується ще одна важлива тенденція: посилення зв'язку між правосвідомістю і національною правовою культурою. Війна радикально актуалізувала питання не тільки про державу як інституцію, а й про державу як цінність. Це означає, що право дедалі частіше сприймається як механізм захисту національного існування, а дотримання права – як форма відповідальності перед суспільством. Такий процес особливо важливий для професійних і службових груп, зокрема військових, управлінців, публічних службовців, педагогів, юристів, адже саме вони є посередниками між державою, правом і громадянином [9; 15].

Так, історія правосвідомості в Україні постає як історія складної взаємодії права, моралі, пам'яті, травми, свободи, недовіри, гідності й самоорганізації. В різні епохи домінували різні психологічні установки: у давньоруський період – злиття правового та морального

порядку; у козацьку добу – свобода, честь і колективна відповідальність; в імперський і радянський періоди – відчуження від права, недовіра та подвійна мораль; у сучасний період – суперечливе, але стійке відновлення права як цінності, пов'язаної зі свободою, державністю та справедливістю. Це дає підстави стверджувати, що ефективність права в Україні завжди залежала не тільки від тексту закону, а й від глибших психологічних механізмів його соціального прийняття.

ВИСНОВКИ

Правосвідомість є не другорядним супутником права, а його внутрішньою соціально-психологічною умовою. Вона охоплює знання про право, емоційно-ціннісне ставлення до нього та готовність діяти відповідно до правових приписів. Саме тому історія держави і права України має досліджуватися не лише через еволюцію норм, інституцій і політичних форм, а й через зміну психологічних установок суспільства стосовно законності, справедливості, свободи, обов'язку та держави.

Встановлено, що формування української правосвідомості відбувалося під визначальним впливом національної ментальності, історичної пам'яті, традицій звичаєвого права, рівня довіри до інституцій, а також травматичного досвіду бездержавності, репресій, насильства й боротьби за свободу. У добу Київської Русі правосвідомість була тісно пов'язана з морально-звичаєвим ладом; у козацький період посилювалися установки на свободу, гідність і колективну участь; імперський і радянський періоди спричинили відчуження від права, закріпили недовіру та правовий нігілізм; сучасний етап характеризується складною, але виразною трансформацією правосвідомості під впливом європейських цінностей, демократичних процесів і воєнних викликів.

Отже, правосвідомість є історично зумовленим і психологічно детермінованим явищем, ефективність якого залежить не лише від якості правових норм, а й від рівня їхнього внутрішнього прийняття суспільством. Перспективним напрямом подальших досліджень є поглиблення міждисциплінарних підходів, поєднання історико-правового аналізу з юридичною психологією, соціальною психологією та культурологією, а також інтеграція психологічного знання в юридичну освіту і правопросвітницьку практику. Саме це може сприяти формуванню високого рівня правової культури, зрілої громадянської відповідальності та стійкої правомірної поведінки в сучасному українському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Базаяв О.Д. Правосвідомість як філософсько-правова категорія: історичні та сучасні інтерпретації. *Проблеми законності*. 2024. Вип. 167. С. 6–24. DOI: 10.21564/2414-990X.167.319129
2. Богів Я.С. Правосвідомість як основа побудови правової держави. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Вип. 33. С. 196–202. DOI: 10.5281/zenodo.7457683
3. Бородайко П.К. Протидія правовому нігілізму через програми (проекти) правового заохочення: успішний досвід України. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 184–189. DOI: 10.32782/pdu.2024.3.26
4. Вахнюк Н. Суб'єкти правового нігілізму в правовій культурі України. *Юридичний вісник*. 2024. № 1. С. 242–248. DOI: 10.32782/yuv.v1.2024.26
5. Гордійчук О.О. Вплив ментальності та політичних традицій українців на зміст та ефективність політичної комунікації. *Політичне життя*. 2025. № 1. С. 94–103. DOI: 10.31558/2519-2949.2025.1.6
6. Іванов А.О. Українська правова ментальність: підходи до визначення. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2024. Т. 12. С. 13–22. DOI: 10.18523/2617-2607.2023.12.13-22.
7. Комих Н.Г. Дискурси соціальної пам'яті в умовах російсько-української війни: теоретико-методологічні засади дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1(128). С. 94–99.
8. Криховецький І.З. Роль спортивно-просвітних організацій Галичини у формуванні національної правосвідомості та правової

культури в першій половині ХХ ст. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2023. Вип. 15(27). С. 72–80. DOI: 10.33098/2078-6670.2023.15.27.1.72-80

9. Ларіна Н., Сніжко Д. Формування правосвідомості у публічних службовців: понятійне поле, види, структура. *Аспекти публічного управління.* 2021. Т. 9, № 4. С. 13–19. DOI: 10.15421/152132

10. Лудький М.І. Рецепція історико-правової традиції у сучасному правотворчому процесі України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 7. С. 351–354. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-7/79

11. Міщенко А.Б. Дипломатичний шлях завершення російсько-української війни крізь призму довіри громадян до державних інституцій як інструменту легітимізації переговорів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти.* 2024. № 14. С. 152–167. DOI: 10.31866/2616-745X.14.2024.319367

12. Пеца Д.Д., Переш І.Є., Щока С.В. Роль звичаєвого права у розвитку українського державотворення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2026. Вип. 1(92). DOI: 10.24144/2307-3322.2025.92.1.16

13. Піголенко О.І. Філософсько-правовий аналіз чинників розвитку правової культури України. *Проблеми законності.* 2025. Вип. 171. С. 326–346. DOI: 10.21564/2414-990X.171.344291

14. Романова А. Правосвідомість та національна ідея – основа стабільного державно-правового розвитку суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2023. № 38. DOI: 10.23939/law2023.38.085

15. Саєнко О. Особливості національно-правової культури військових фахівців. *Українська професійна освіта.* 2025. № 18. DOI: 10.33989/2519-8254.2025.18.347712

16. Стрілко Д. Правовий нігілізм та шляхи його подолання в сучасних умовах. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 3. С. 216–220. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.3.35

17. Сухачький Р.П. Проблема правового нігілізму та його вплив на розвиток сучасного суспільства. *Держава та регіони.* 2025. № 1. С. 180–184. DOI: 10.32782/1813-338X-2025.1.25

18. Сущова В. В., Пазыч А. В. Правосвідомість як елемент демократичності. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 4. С. 91–94. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-4/17

19. Тимошенко В.І. Деформована правосвідомість як передумова протиправної поведінки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки.* 2020. Т. 31(70), № 4. С. 27–32. DOI: 10.32838/1606-3716/2020.4/05

20. Шевчук М.Я. Правова традиція та правова культура в системі національно-патріотичного виховання молоді. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2023. Вип. 15(27). С. 106–111. DOI: 10.33098/2078-6670.2023.15.27.1.106-111

References

1. Bazaiev O.D. Legal consciousness as a philosophical and legal category: historical and modern interpretations. *Problems of Legality.* 2024. Issue 167. pp. 6–24. DOI: 10.21564/2414-990X.167.319129 [in Ukrainian].

2. Bohiv Ya.S. Legal consciousness as the basis for building a rule-of-law state. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law.* 2022. Issue 33. pp. 196–202. DOI: 10.5281/zenodo.7457683 [in Ukrainian].

3. Borodaiko P.K. Counteracting legal nihilism through legal incentive programs/projects: successful experience of Ukraine. *Law and Public Administration.* 2024. No. 3. pp. 184–189. DOI: 10.32782/pdu.2024.3.26 [in Ukrainian].

4. Vakhniuk N. Subjects of legal nihilism in the legal culture of Ukraine. *Legal Bulletin.* 2024. No. 1. pp. 242–248. DOI: 10.32782/yuv.v1.2024.26 [in Ukrainian].

5. Hordiichuk O.O. The influence of Ukrainians' mentality and political traditions on the content and effectiveness of political communication. *Political Life.* 2025. No. 1. pp. 94–103. DOI: 10.31558/2519-2949.2025.1.6 [in Ukrainian].

6. Ivanov A.O. Ukrainian legal mentality: approaches to definition. *NaUKMA Research Papers. Law.* 2024. Vol. 12. pp. 13–22. DOI: 10.18523/2617-2607.2023.12.13-22 [in Ukrainian].

7. Komykh N.H. Discourses of social memory in the context of the Russian-Ukrainian war: theoretical and methodological foundations of the study. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.* 2024. No. 1(128). pp. 94–99 [in Ukrainian].

8. Krykhorovetskyi I.Z. The role of sports and educational organizations of Galicia in the formation of national legal consciousness and legal culture in the first half of the twentieth century. *Scientific and Informational Bulletin of Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi. Series: Law.* 2023. Issue 15(27). pp. 72–80. DOI: 10.33098/2078-6670.2023.15.27.1.72-80 [in Ukrainian].

9. Larina N., Snizhko D. Formation of legal consciousness among public servants: conceptual field, types, structure. *Aspects of Public Administration.* 2021. Vol. 9, No. 4. pp. 13–19. DOI: 10.15421/152132 [in Ukrainian].

10. Lutskyi M.I. Reception of the historical and legal tradition in the modern law-making process of Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal.* 2025. No. 7. pp. 351–354. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-7/79 [in Ukrainian].

11. Mishchenko A.B. The diplomatic path to ending the Russian-Ukrainian war through the prism of citizens' trust in state institutions as a tool for legitimizing negotiations. *International Relations: Theory and Practical Aspects.* 2024. No. 14. pp. 152–167. DOI: 10.31866/2616-745X.14.2024.319367 [in Ukrainian].

12. Petsa D.D., Peresh I.Ye., Shchoka S.V. The role of customary law in the development of Ukrainian state-building. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law.* 2026. Issue 1(92). DOI: 10.24144/2307-3322.2025.92.1.16 [in Ukrainian].

13. Piholenko O.I. Philosophical and legal analysis of factors in the development of Ukraine's legal culture. *Problems of Legality.* 2025. Issue 171. pp. 326–346. DOI: 10.21564/2414-990X.171.344291 [in Ukrainian].

14. Romanova A. Legal consciousness and the national idea as the basis of stable state and legal development of society. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences.* 2023. No. 38. DOI: 10.23939/law2023.38.085 [in Ukrainian].

15. Saenko O. Features of the national legal culture of military specialists. *Ukrainian Professional Education.* 2025. No. 18. DOI: 10.33989/2519-8254.2025.18.347712 [in Ukrainian].

16. Strilko D. Legal nihilism and ways to overcome it in modern conditions. *Entrepreneurship, Economy and Law.* 2021. No. 3. pp. 216–220. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.3.35 [in Ukrainian].

17. Sukhatskyi R.P. The problem of legal nihilism and its influence on the development of modern society. *State and Regions.* 2025. No. 1. pp. 180–184. DOI: 10.32782/1813-338X-2025.1.25 [in Ukrainian].

18. Sushkova V.V., Pazych A.V. Legal consciousness as an element of democracy. *Legal Scientific Electronic Journal.* 2024. No. 4. pp. 91–94. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-4/17 [in Ukrainian].

19. Tymoshenko V.I. Deformed legal consciousness as a prerequisite for unlawful behavior. *Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Legal Sciences.* 2020. Vol. 31(70), No. 4. pp. 27–32. DOI: 10.32838/1606-3716/2020.4/05 [in Ukrainian].

20. Shevchuk M.Ya. Legal tradition and legal culture in the system of national-patriotic education of youth. *Scientific and Informational Bulletin of Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi. Series: Law.* 2023. Issue 15(27). pp. 106–111. DOI: 10.33098/2078-6670.2023.15.27.1.106-111 [in Ukrainian].

Volodymyr PAVLOV

Senior Lecturer, Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3319-9015>

e-mail: pavlovvova333@gmail.com

Olena ROMANOVA

PhD in History, Associate Professor, Head of department, Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7634-3438>

e-mail: helenaromanova21@gmail.com

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF LEGAL CONSCIOUSNESS IN THE HISTORY OF THE STATE AND LAW OF UKRAINE

The paper examines the psychological aspects of the formation of legal consciousness in the history of the state and law of Ukraine. The relevance of the study is determined by the fact that the effectiveness of law depends not only on the quality of legal norms and institutions, but also on the way law is perceived, experienced, evaluated, and internalized by society. Legal consciousness is interpreted as a complex psychological and legal phenomenon that combines cognitive, emotional-value, and behavioral components. The cognitive component includes knowledge of law, legal procedures, rights and duties; the emotional-value component reflects trust or distrust in law, the sense of justice, dignity, freedom, and responsibility; the behavioral component reveals readiness to act lawfully, protect one's rights, or, conversely, tolerate legal nihilism. The purpose of the paper is to identify the key psychological factors that influenced the development of legal consciousness in different periods of Ukrainian statehood. The paper applies historical-legal, systemic, structural-functional, comparative, hermeneutic, and interdisciplinary methods. It is argued that Ukrainian legal consciousness was shaped by national mentality, historical memory, customary legal traditions, collective experience of freedom and subordination, trust in state institutions, and traumatic historical experiences, including statelessness, political repression, imperial domination, Soviet ideological pressure, and war. The paper traces the evolution of legal consciousness from Kyivan Rus, where law was closely connected with custom, morality, religion, reputation, and communal authority, to the Cossack era, which strengthened ideas of freedom, dignity, self-government, collective responsibility, and participation in public life. Particular attention is paid to the imperial and Soviet periods, which caused serious deformations of legal consciousness, alienation from law, institutional distrust, double morality, conformism, and legal nihilism. The modern stage of Ukrainian legal development is characterized by a gradual restoration of law as a social value connected with human dignity, national identity, European democratic principles, civic responsibility, and resistance to aggression. The paper concludes that legal consciousness is historically conditioned and psychologically determined. Its formation requires not only legal reforms, but also the strengthening of legal culture, institutional trust, civic education, historical memory, and responsible lawful behavior in contemporary Ukrainian society.

Keywords: historical memory, legal consciousness, legal culture, legal nihilism, mentality, psychology, Ukraine